

K R I T I K A

Samo Kutoš

Tresla se je gora, rodil se je koloradski hrošč

Tone Perčič: HARMAGEDON

Cankarjeva založba, Ljubljana 1997.

V romanu antiutopiji *Harmagedon* se Perčič loteva treh vprašanj, ki globoko zaznamujejo slovenski kolektivni *Zeitgeist*: dve vprašanji, odnos do osamosvojitvene (in, širše gledano, tudi narodnoosvobodilne) vojne in odnos do ostankov totalitarizma (direktno rečeno: službe državne varnosti), sta izrazito aktual(istič)ni, vezani na pravkar potekajoče obdobje prehoda; tretja tema pa je "večna" vseslovenska lastnost, ki bi jo lahko označili kot težnjo po delitvi in sektaštvu in je v romanu prikazana zlasti v dveh pojavnih oblikah, lokalpatriotizmu in (kvazi)državljanski vojni.

Kako? *Harmagedon* se dogaja v bližnji prihodnosti, ko je ozemlje današnje Slovenije razdeljeno na več manjših držav: *Deželo zase*, v kateri poteka dogajanje, Panonijo dolensko, Panonijo štajersko in morda še kakšno. Glavno mesto *Dežele zase* je neimenovano mesto ob Kokri, v katerem bolj ali manj totalitarno vladata poglavar države in župan mesta Klajn (ha!) in njegova desna roka, šef državne varnosti Adel. Seveda Adel in Klajn nista edina "akterja" dogajanja v romanu: poleg njiju je treba omeniti še vsaj nekdanjega svinjskega pastirja Jožna, Adelovo desno roko in operativnega vodjo službe državne varnosti, ki jo tudi sicer sestavljajo agenti s podobno provenienco. Tu sta še intelektualec in nekakšen poldisident Bredi, ki po naročilu znanstvene institucije v kleti goji koloradske hrošče (ta absurdno groteskni element je ena najboljših pogruntavščin v romanu), in njegova ljubica Lucija; par nadzoruje pesnik udbovec (da, pravilno ste

prebrali) Režek; ta na sredi romana umre žalostne smrti: ubije ga mutirani gigantski koloradski hrošč. Dogajanje v romanu se začne na dan poroke Klajnovе hčere, ki naj bi bil dan vsesplošnega ljudskega veselja, a ga skali napad ljudstva Žitomisličev z juga. Tako se pokaže, da svetopisemski aluziji, vsebovani v imenih obeh vodilnih, nista zaman: vojna, ki naj bi potekala kot obramba dežele pred vsiljivci od zunaj, se kmalu sprevrže v vzajemne spopade med agenti Adelove obveščevalne službe in vojsko, ki jo vodi Klajn, preoblečen v majorja Sitarja, poleg njih pa se pojavijo še številne manjše enote vojakov in volonterjev, ki se iz paničnega strahu pobijajo med seboj, pri tem pa nikakor ni razvidno, da bi bilo kateri koli izmed frakcij jasno, kaj se dogaja in zakaj. Skratka: linearna obrambna vojna se sprevrže v kaotično "državljansko" bojevanje, nad katerim tudi Adel in Klajn kmalu izgubita pregled in postaneta igrači v rokah muhaste usode tako kot njuni sodeželani. Ta usoda se tako grdo poigra z njima, da ju proti koncu romana skupina vojakov prisili, da se vzajemno sodomizirata, in le nekaterim srečnim, skoraj neverjetnim naključjem se morata zahvaliti, da nista potem ustreljena in, pozneje, da posnetka njune nesrečne peripetije ne oddaja nacionalna (ali, če hočemo, regionalna) televizija.

V tem bojevanju vsakega z vsakim lahko vidimo ironičen prikaz, seveda s Perčičevega stališča, dogajanj, ki so s posebno dramatičnostjo zaznamovala zlasti konec druge svetovne vojne, vojno *Dežele zase* z Žitomisliči pa bi lahko brali tudi kot predstavitev desetdnevne vojne, kot jo je najbrž lahko dojemala večina civilnega prebivalstva, namreč kot vdor ekstremnih okoliščin v vsakdanje življenje, ki pa je na srečo trajal prekratko, da bi ga povsem vrgel iz tira. Seveda tega ne gre obravnavati z bolj ali manj plehko ciničnimi opazkami o (ne)resnosti te vojne, vsekakor pa je lahko dobrodošel opomin in "zdravilo" pred pretirano patetičnim odnosom do nje. Tak je bil verjetno tudi Perčičev namen: s precej črnega humorja prikazati vedenje vojaškega in civilnega prebivalstva v takih okoliščinah, ki so zanimive prav zato, ker stojijo še na prehodu iz ustaljenega življenja v miru v krvavo življenje v vojni. Za Perčičevo predstavitev tega vmesnega stanja je tako značilen tale citat, izjava enega izmed udeležencev bojev: "Glej, jutro je že, ljudje bodo šli po nakupih, tukaj pa je še vse v krvavih mlakužah in mi bredemo po njih. Daj, obriši si roke, vse imaš od šmira in krvi, in mi skoči nekaj iskat za jest. Žemljo. Na, tu imaš drobiž." (149)

Kot lahko vidimo, si je Perčič zastavil ambiciozno nalogo, "desakralizacijo" odnosa Slovencev do samih sebe in do svoje (pol)preteklosti, desakralizacijo, ki jo skuša opraviti z antiutopičnim karikiranjem skozi prizmo črne ironije in humorja. Osrednje vprašanje, ki si ga mora postaviti kritik, je seveda, ali je avtorju to povsem legitimno, celo nujno potrebno in ambiciozno intenco tudi uspelo doseči s celostnim in kakovostnim literarnim delom. Na žalost je odgovor negativen, in to iz več razlogov. Če začnemo na makroravni, lahko ugotovimo, da po prvih poglavjih, ki precej dobro uvedejo občutek absurdne kaotičnosti, ki bo prevladoval v celotni zgodbi, avtorju tega občutka ni uspelo "kanalizirati" in vpeti v trdno zgrajeno dogajalno strukturo. Roman je tako pretežno sestavljen iz nizanja bolj ali manj groteskni ali humorističnih epizod, ki jih precej poljubno povezuje zunanje dogajanje brez kake razvidne notranje logike in smisla. Na manj splošni ravni je to najbolj razvidno v šestem poglavju romana, v katerem je opisan *bellum omnia contra omnes*, ki se začne v *Deželi zase* in ki je bil verjetno načrtovan kot vrh romana: dejansko pa intenziteta, ki bi morala biti prav tu najmočnejša, razvodeni v kratke incidente in peripetije junaških "bojnikov", ki se na začetku še morda zdijo duhovite, a začnejo kmalu zaradi svojega nenehnega in konfuznega prelivanja ene v drugo bralca enostavno utrujati. Tako zgodba poteka do konca: osebe nenehno vstopajo na prizorišče in ga zapuščajo, prihajajo v kočljive situacije in se iz njih rešujejo (na primer Klajn in Adel v že omenjeni spotikljivi epizodi) po čudaških, če že ne neverjetnih naključjih. Zdi se torej, kot da bi anarhičnost, ki "vlada" v *Deželi zase*, prevladala tudi nad pisateljskim postopkom. Morda je bilo to celo namerno, morda bi bila sklenjena, (bognedaj) "tradicionalistična" zgodba in struktura neprimerni za prikaz groteskne disharmoničnosti perčičevskega sveta: vendar se zdi, da tudi tako razsrediščeno pletenje epizod povsem otopi satirično ostrino, ki naj bi jo *Harmagedon* imel.

Poseben problem je konec: Lucija skuša ljudstvo prepričati, da je pravzaprav oblast tista, ki je zakuhala državljanski bratomor, vendar jo po verigi srečnih naključij fizično in politično preživela Adel in Klajn zrineta z odra, spet uveljavita oblast v mestu in ljudstvo prepričata, da je Lucija čarovnica, ki jo je treba zažgati na grmadi. Ker začne po srečnem naključju (kajpada) padati dež, les ne more zagoreti, domnevni sovražnikov novi

napad pa Luciji in Brediju omogoči zbežati iz mesta. Povsem na koncu Bredi mimoidočega kmeta povpraša, ali je bila tam kakšna vojska, kmet pa odvrne, da o njej ni ničesar slišal. Skratka: za celotno dogajanje in vojno, za katero smo pravzaprav vedno slutili, da je le vzajemno pobijanje sonarodnjakov, se na koncu izkaže, da res nista bila *nič drugega* kot le vzajemno pobijanje sonarodnjakov, veliki preobrat, ki naj bi se bil zgodil v mestu, pa se izjalovi ... Tako tudi konec romana obvisi v zraku. Povsem enako strukturo ima parafraza zgodbe o Kajnu in Abelu, ki je vključena v roman (bere jo Lucija) in je izvrsten prikaz strukture romana "od znotraj": napetost med bratoma se stopnjuje, na koncu Abel (po spletu okoliščin) seveda umre, za to pa je (posredno) kriv Kajn, ki že vnaprej predvideva, kakšno kazen mu bo naložil Bog; ta pa mu po kratkem premisleku odvrne, da (seveda parafraziramo) pravzaprav tako hude kazni ne zasluži in naj poskusi s svojim poljedelskim delom odslužiti pokoro za bratovo smrt, potem bomo pa videli. Skratka: tresla se je gora, rodila se je miš.

Kdor koli bo bral *Harmagedon*, bo videl, da daje Perčič velik poudarek stilu, saj skuša zlasti v dialogih biti čim bolj slikovit, pa čeprav robato. In morda je prav zaradi te težnje zvečine dosegel, da so dialogi leseni ali nabuhli, komičen učinek, ki naj bi ga povzročali, pa izgine. Tu moramo kot izjemo omeniti nekatere res sijajne pogovore med Klajnom in Adelom (zlasti v sedmem poglavju): prizori, ko se oba veljaka v najbolj kritičnih trenutkih (na primer ob še kadečem se truplu) "globokoumno" pogovarjata o filozofskih ali etičnih vprašanjih (na primer o obstoju Boga oziroma o tem, ali spustiti komarja v sobo in ga tako rešiti pred dežjem ali ne), bodo zaradi kričečega kontrasta cinefile spomnili na nekatere prizore iz filma *Smisel življenja* skupine Monthy Python. Mislim, da so ti prizori verjetno estetski vrhunci romana. Poleg tega bi kazalo omeniti še nekatere manjše detajle, na primer opis Klajnovе matere, daljne parodije cankarjanskih, prikaz "svinjske" preteklosti Jožna in drugih "udbašev", pa še kako duhovito domisljico (ker računovodja izjavi, da uporablja "arabske" številke, ga razglasijo za muslimana). Ob dobro izrisanih negativnih likih, ki so močnejša plat romana, povsem obledita pozitivni osebi Lucije in Bredija. Perčič je verjetno hotel z njima vzpostaviti nekakšen zdravorazumski protipol poneumljenemu kolektivu, vendar je ostal, tudi zaradi obsega, ki jima ga namenja, zgolj pri zametkih.

Če torej povzamemo splošen vtis, lahko ugotovimo, da je *Harmagedon* nedvomno roman, ki obravnava nekatere (aktualne ali "večne") žgoče teme slovenstva, in da si je Perčič zadal nalogo, da jih bo obravnaval nekonvencionalno, skoraj "ne-slovensko" črnohumorno in satirično. Iz take "eksplozivne" kombinacije lahko brez dvoma vznikne izjemno delo, če se je avtor zmožen lotiti take kombinacije tudi z njej ustrezno pisateljsko močjo in žarom. V *Harmagedonu* Perčiču ni uspelo najti načina, da bi bil svoji samozadani nalogi kos: iz tega velikanskega potenciala mu je uspelo iztisniti le nekaj raztresenih dobrih grotesknih prizorov (na to nesorazmerje kaže tudi naslov te kritike). Vsekakor pa je taka kombinacija vredna nadaljnje obdelave (seveda tudi Perčičeve), morda bomo Slovenci tako dobili svojo romansirano različico (če naj ostanem pri pythonovcih) *Brianovega življenja*.